

**Рішення
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії**

Здобувачка ступеня доктора філософії Аліна ГРИЦЕНКО, 1980 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2004 році Українську академію банківської справи за спеціальністю Фінанси, навчалася в аспірантурі Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», була переведена для завершення дисертаційного дослідження і захисту до Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, виконала акредитовану освітньо-наукову програму «Філософія».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, місто Дніпро від «18» квітня 2025 року № 110, у складі:

Голови разової спеціалізованої вченої ради – Сергія ШЕВЦОВА, доктора філософських наук, професора, професора кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України;

Рецензентів – Римми ДАНКАНІЧ, кандидата філософських наук, доцента, доцента кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Віктора ОКОРОКОВА, доктора філософських наук, професора, завідувача кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Офіційних опонентів – Сергія СЕКУНДАНТА, доктора філософських наук, професора, професора кафедри філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки України;

Володимира ХАНЖИ, доктора філософських наук, професора, завідувача кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету Міністерства охорони здоров'я України;

на засіданні «19» червня 2025 року прийняли рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки Аліні ГРИЦЕНКО на підставі публічного захисту дисертації «Формування концептуального поля феноменології Гуссерля в контексті феноменологічних шкіл другої половини XIX – початку XX ст.» за спеціальністю 033 Філософія.

Дисертацію виконано у Донбаському державному педагогічному університеті, Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, місто Дніпро.

Наукові керівники:

– Віра ДУБІНІНА, доктор філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії Полтавської медичної академії.

– Олександр КУЛИК, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису із дотримання вимог пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Дисертаційне дослідження присвячене аналізу раннього етапу становлення феноменології як філософського напрямку в контексті німецької філософії кінця XIX – початку XX століття. У роботі здійснено комплексний аналіз передумов виникнення феноменологічного методу, визначено коло ключових проблем феноменологічного дискурсу та проведено реконструкцію його концептуального апарату. Дослідження зосереджується на аналізі поглядів видатних мислителів, зокрема Ф. Brentano, К. Штумпфа, А. Майнонга та Е. Гуссерля, щодо природи свідомості, пізнання, її інтенціональності, темпоральності, а також ноематичних структур, що формують досвід суб'єкта. Показано, вони по-різному формулювали предмет феноменології залежно від їхніх концепцій свідомості. Визначено теоретичні положення про концептуальну єдність феноменологічного дискурсу, незважаючи на розмаїття підходів та варіацій у трактуванні основних понять. Зазначено, що феноменологія є закономірним продовженням європейської філософської традиції, яка розглядає ментальні феномени як автономні об'єкти, що не можуть бути зведені до фізичних чи фізіологічних процесів. Результати дослідження також інтегровані в освітній процес Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Дисертація виконана державною мовою із дотриманням вимог до оформлення дисертації, встановлених МОН України. Обсяг основного тексту дисертації відповідає нормам, встановленим освітньо-науковою програмою “Філософія” за

спеціальністю 033 Філософія Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Здобувачка має 9 наукових публікацій за темою дисертації, з них 4 – у фахових виданнях України з філософських наук, 1 – у зарубіжному виданні з міждисциплінарних студій, 1 у співавторстві – у європейському виданні, що індексується в наукометричній базі «Web of Science», 3 тез доповідей в матеріалах вітчизняних і міжнародних конференцій, які відповідають вимогам пунктів 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, зокрема:

1. Гриценко А.Л. (2023) Концептуальні передумови становлення феноменології в німецькій філософії XIX ст. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: «Філософія. Педагогіка». 2(2), 24-27. <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2023-2-5> (фахове видання категорії Б).

2. Гриценко А.Л. (2024) Феноменологія свідомості: про нередуковані компоненти досвіду. Науковий журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології». 46, 23-27. <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.5> (фахове видання категорії Б).

3. Гриценко А.Л. (2024) Феноменологія і аналітична філософія: скептицизм як теоретична основа. Humanities Studies: Збірник наукових праць Запоріжжя: «Гельветика». 19(96), 33-39. <https://doi.org/10.32782/hst-2024-19-96-03> (фахове видання категорії Б).

4. Гриценко А.Л. (2024) Концепт «Lebenswelt» Е. Гуссерля і постановка проблеми Іншого. Humanities Studies: Збірник наукових праць Запоріжжя: «Гельветика». 20(97), 45-51. <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-05> (фахове видання категорії Б).

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої ради та присутні на захисті фахівці:

Голова спеціалізованої вченої ради Шевцов Сергій Вікторович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України. Зауважень немає.

Офіційний опонент – Секундант Сергій Григорович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки України. Зауваження:

1. У вступі авторка, на мою думку, доволі загально формулює перелік методів, що використано у дисертаційному дослідженні. Так, вона зазначає про застосування історико-філософського методу, проте не деталізує, яку саме його варіацію має на увазі, а також не розкриває, як саме цей метод дозволяє досліджувати становлення феноменології в контексті німецької

філософії. Оскільки існують різні підходи до історико-філософського аналізу (наприклад, генетичний, герменевтичний, аналітико-реконструктивний тощо), варто було б вказати, *який саме історико-філософський метод обрано як основний і з яких міркувань*. Крім того, попри згадування низки додаткових підходів (компаративного, міждисциплінарного, категоріального тощо), їх застосування варто було б обґрунтувати більш системно – з вказівкою на функціональне навантаження кожного у структурі дослідження.

2. Водночас, попри широту використаних методів – від історико-філософського аналізу до компаративного і міждисциплінарного підходів – не до кінця зрозуміло, *який саме методологічний підхід є визначальним у дослідженні*, а які – лише допоміжними.

3. У дисертації порушується важливе й перспективне питання зіставлення феноменології та аналітичної філософії, зокрема її логіко-лінгвістичних форм (логічний атомізм, ранній Вітгенштайн), що теж формувалися на межі XIX–XX ст. Проте порівняння цих напрямків вимагає уточнення методологічних рамок: *чи йдеться про паралелі на рівні змісту (питання мови, смислу, пізнання), чи також про порівняння логік філософствування та концептуальних основ*. Висловлене припущення щодо спільного скептичного підходу в обох традиціях заслуговує на глибше обґрунтування, оскільки скептицизм у феноменології має трансцендентально-редукційне коріння, тоді як у Вітгенштайна – радше семантико-аналітичне. Доцільно окреслити, в якому сенсі ці напрями можуть бути «адекватними» для порівняння, попри історичну конфронтацію (наприклад, критику феноменології з боку логічного позитивізму). Таке уточнення зробило б порівняння глибшим, методологічно обґрунтованішим і дозволило б краще виявити філософську цінність цієї зіставної перспективи.

4. У дисертації стверджується, що певні компоненти досвіду не піддаються феноменологічній редукції. Це сутнісне положення є теоретично значущим і демонструє оригінальність авторського підходу. Водночас воно потребує додаткового теоретичного обґрунтування з огляду на ключові положення феноменології Е. Гуссерля. Було б доцільно посилити аргументацію через залучення текстів самого Гуссерля або авторитетних інтерпретаторів його вчення, *аби уникнути ризику надінтерпретації та чіткіше окреслити межі редукції у феноменологічному аналізі*.

5. У висновках і деяких аналітичних фрагментах дисертації авторка, на мою думку, *не завжди послідовно розмежовує феноменологічне трактування досвіду та темпоральності від психологічного підходу*. Зокрема, в низці випадків спостерігається використання понять, характерних для емпіричної психології, без попереднього уточнення, *що йдеться саме про*

трансцендентальну, а не психологічну свідомість, як це передбачає феноменологічна методологія. На мою думку відбувається змішання рівнів аналізу — емпіричного (психологічного) і апіорного (феноменологічного), що методологічно є неприпустимим у контексті гуссерліанського підходу. Відтак, варто було б чіткіше окреслити межу між феноменологічним описом досвіду (який має справу з конституцією смислів у свідомості) та психологічною інтерпретацією (яка апелює до емпіричних даних та механізмів психіки). Було б доцільно також пояснити, яким чином у роботі авторка проводить цю межу, якщо вона взагалі передбачалася.

Офіційний опонент — Ханжи Володимир Борисович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету Міністерства охорони здоров'я України. Зауваження:

1. У першому розділі порушується важливе й перспективне питання щодо претензій феноменології на статус наукової методологічної системи (с. 39, 50). Водночас це питання залишається відкритим у сучасному філософському дискурсі, адже феноменологія радше пропонує описові, ніж пояснювальні процедури, і не завжди відповідає класичним критеріям емпіричної науковості. Бажано було, щоб авторка в цьому розділі більш детально роз'яснила, в якому саме значенні вона розуміє науковість феноменології: у сенсі трансцендентальної філософії, яка прагне абсолютної обґрунтованості, у значенні, притаманному методу гуманітарного пізнання, де критерії істинності істотно відрізняються, чи у сенсі загальної традиції наукового підходу, культивованій у європейській філософії (як у будь-якому систематичному й критичному дослідженні). Отже, який саме сенс науковості є ключовим для розуміння феноменології як методу в контексті цієї роботи?

2. Виходячи зі специфічності феноменологічного часу у гуссерлівському його розумінні, у вченні філософа надано прояснення таких здатностей і можливостей свідомості у конституюванні умовних минулого, теперішнього та майбутнього: а) здатності ретенції та спогаду фундують модус минулого та його зв'язки із теперішнім; б) через сприйняття закладаються підстави фази самого теперішнього, а також континуальної єдності всієї темпоральної послідовності; в) можливості протенції та антиципації конституують прийдешнє та його зв'язки з теперішнім. Дисертантка дійсно приділила спеціальну увагу триєдиній «структурі ретенція-тепер-протенція» (с. 124–125), але при цьому поза її предметним розглядом залишилися такі не менш значущі здатності темпорального конституювання, як спогад (вторинна пам'ять) та антиципація (як форма уяви). У роботі ті поняття неодноразово згадуються, проте не отримують належного прояснення.

3. Як відомо, вихідна позиція гуссерлівської концепції *time-consciousness* – дистанціювання від дослідження об'єктивного часу (*epoché*), тобто призупинення метафізичних припущень про світ поза критичного дослідження досвіду свідомості. Проте сам Гуссерль не відкидає питань, пов'язаних з *об'єктивацією часу*, і сам намічає декілька варіантів такої. Здобувачка дуже вдало відстежує розвиток думки німецького філософа у цьому напрямку, проте у фокусі її уваги опинився тільки один із запропонованих ним варіантів об'єктивації часу – той, що ґрунтується на ідеї інтерсуб'єктивності (с. 127, 182-183, 189). Іншими словами, у цьому контексті об'єктивний (умовно) час постає як час інтерсуб'єктивний. Вважаю, що авторка мала здійснити дослідження також інших шляхів об'єктивації часу, наприклад: 1) того, що базується на можливості свідомості виявляти ідентичність в багаторазово відтворюваних актах досвіду пережитої події, або 2) того, що ґрунтований гуссерлівськими тезами: а) про приналежність часовості предмету, що являється, і б) про конституювання єдиного часу, у якому схоплюється темпоральність речі, вбудовується її тривалість, так само як і тривалість всіх інших речей і речових процесів з її оточення.

4. А. Л. Гриценко анонсує, що «це дослідження прагне запропонувати альтернативний теоретичний підхід до розуміння свідомості, який би дозволив охопити всю багатоманітність людського досвіду, не обмежуючись традиційними феноменологічними схемами» (с. 168). Нею навіть вказані конкретні кроки, які вона має намір зробити у реалізації свого задуму: до традиційного для феноменології осмислення трьох ключових властивостей свідомості (інтенціональності, темпоральності, ноематичності), слід, на її думку, додати розгляд ще двох не менш важливих ознак: здатності до непередбачуваного виникнення нових якостей (*емерджентності*) та властивості розсіювання та перетворення смислів із хаотичних структур (*дисипативності*) (с. 174). Вельми справедливо при цьому дисертантка вказує, що за зазначеними властивостями свідомість може бути віднесена до класу складних систем, що самоорганізуються (с. 197). Однак далі за ці декларативні моменти справа, на жаль, не пішла. Хоча з метою анонсованого моделювання сфери свідомості природно напрошується звернення до такого між- і трансдисциплінарного підходу, як синергетика. Додам, що вже більше тридцяти років сучасною дослідницею І. В. Єршовою-Бабенко і представниками її наукової школи (м. Одеса) розробляється теоретико-методологічна система психосинергетики, в рамках якої психічне середовище як раз і розглядається як об'єкт, здатний до самоорганізації.

5. Теза про незавершеність теорій свідомості у Брентано, Штумпфа, Майнонга та Гуссерля (с. 199) викликає інтерес. Однак у такому разі постає

необхідність уточнення критеріїв, за якими встановлюється така характеристика. Зокрема, було б доречно прояснити, чи мається на увазі незавершеність у межах внутрішньої системності концепцій, чи йдеться радше про їхню відкритість до подальшого концептуального розвитку у контексті становлення феноменології.

6. У дисертації не розрізняються поняття «часовий» та «тимчасовий», навіть більше, в переважній більшості випадків (сподіваюсь, через чисто технічні помилки) відбувається підміна першого терміну (контекстність застосування якого у роботі домінує) другим. Зауважу, що значення цих понять, зокрема у феноменологічному категоріальному полі, відрізняються суттєво. Про тимчасовість йдеться у разі акцентування на обмеженості якоїсь процесуальності у її тривалості. Водночас термін часовості використовується, коли необхідно підкреслити таку сутнісну властивість (смісловне єство) певного об'єкта, як плинність, подієвість, динамічність, здатність до набуття нових ознак.

Рецензент – Окороков Віктор Брониславович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України. Зауваження:

1. Авторка правильно досліджує, у якості стрижневих проблем проблематику темпоральності, або визначення системи «час-свідомість», без чого розмова про феноменологію Гуссерля взагалі не має сенсу. У роботі виділено різні рівні темпоральних процесів, від фізичного часу до внутрішнього потоку свідомості, що є основою всієї ментальної діяльності. Однак у контексті запропонованої теми було б цікаво розглянути, з одного боку, своєрідність аналізу часу у Ф. Брентано, а з іншого, теорію психології звукового сприйняття К. Штумпфа, тобто часову теорію сприйняття та формування музики, яка так чи інакше пов'язана з природою внутрішнього часу свідомості, і порівняти їх з теорією «часа-свідомості» Гуссерля, простежити можливий перехід від часової природи музики до темпоральності Гуссерля. Також є сенс додатково акцентувати увагу на тому, як концепція часу у Гуссерля взаємодіє з іншими сучасними течіями філософії, наприклад, з аналізом часу у постструктуралістів, або в контексті сучасної нейронауки. У той же час з урахуванням спрямованості теми дисертаційної роботи у контексті досліджуваних проблем творчості Гуссерля у третьому розділі можна було більше уваги приділити учням Гуссерля: М. Шелеру, А. Райнаху, Е. Штайн, М. Гайдеггеру Г. Шпету та ін. Тоді феноменологічний контекст ідей Гуссерля початку ХХ ст. мав би більш вагомий ґрунт.

2. Авторка в другому розділі дисертації, визначаючи передумови створення теорії свідомості, проводить широкий історичний огляд. Доводить, що Ф. Brentano, К. Штумпф, А. Майнонг та Е. Гуссерль по-різному формулювали предмет феноменології залежно від їхніх концепцій свідомості. Наприклад, Майнонг зводив її до світу предметностей, Brentano – до психологічного світу, Штумпф – до світу феноменів, а Гуссерль – до чистого ейдосу свідомості. Але жоден з цих мислителів не зміг побудувати завершену теорію свідомості, що свідчить про фундаментальну складність її визначеності. Чи можна взагалі побудувати таку завершену теорію в межах феноменології, якщо свідомість має властивість бути нескінченно відкритою до нових аспектів і варіативності? Імпліцитно така передумова, постановка проблеми в тексті дисертації осмислюється, але її концептуальне вираження і аналіз відсутні. У такому сенсі непогано було визначити межі феноменологічного підходу до дослідження свідомості, щоб, з одного боку, уникнути надмірної абстрактності або редукціонізму, а з іншого – зрозуміти ступень самодостатності і самоочевидності свідомості у межах феноменології.

3. Хоча ідеї Майнонга про продукти фантазії та фіктивні предмети мають значний вплив на розвиток теорій свідомості, про що говорить дисертантка, а його підхід, дійсно, займає проміжне місце між аналітичною філософією та феноменологією і може бути корисним для досліджень у галузі теорії культури та психології особистості, тим не менш, авторське твердження, що філософія А. Майнонга також є феноменологічним вченням, є дискусійним. Принаймні, критики феноменології при аналізі її історико-філософських меж, фактично, не звертають увагу на теорію предметів Майнонга. Важливо чітко розмежувати феноменологічний підхід і онтологічний аналіз предметності, адже А. Майнонг цікавився не лише свідомістю, але і структурою нереальних об'єктів.

Рецензент – Данканіч Римма Іванівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України. Зауваження:

1. Аргументи Аліни Леонідівни щодо актуальності дослідження виглядають не зовсім переконливими в контексті глобалістичних і екзистенційних викликів сьогодення. Отже, залишається відкритим питання, як саме Едмунд Гуссерль і його феноменологія стає затребуваною в науці і філософії з огляду на сучасні тенденції. Здається, було б доцільніше обґрунтувати необхідність звернення до філософського спадку Гуссерля в контексті кризи європейських наук. Мислитель також наголошував і про кризу філософії, яка, на його думку, пішла шляхом емпіризму, логічного

позитивізму, глобального релятивізму та скептицизму, відмовившись, таким чином, від прийняття ідеї формування філософії як «строкої» універсальної науки. Адже, феноменологію як метод наукового пізнання Гуссерль формує в лоні ідеї справжньої науки. Завдячуючи Гуссерлю, для сучасності стала відкритою картезіанська ідея трансцендентального обґрунтування пізнання, що залишає сучасній науці і філософії шанс до повернення її предметного поля. Філософський спадок Гуссерля наскільки об'ємний, що потребує розгорнутої презентації і адаптації в епоху постіндустріального, цифрового суспільства, наприклад, когнітивних і нейронаук.

2. З огляду на те, що феноменологію Е. Гуссерля нерідко ототожнюють із психологією, доцільним було б більш ясніше окреслити відмінності між цими напрямками. Тож було б перспективнішим провести порівняльний аналіз емпіризму і психологізму з феноменологією Гуссерля, що значно б посилювало компаративний аспект дисертації. Водночас такий вектор дослідження Гриценко Аліна Леонідівна часткового реалізувала в третьому розділі, який, однак своєї кристалізації в окремому підрозділі не знайшов. Враховуючи той факт, що Е.Гуссерль був активним критиком як емпіризму так і психологізму, а його феноменологічний метод формувався в полеміці з ними, наявність такого підрозділу виглядала б доцільніше.

3. Виглядає полемічним четвертий пункт наукової новизни, в якому Гуссерль постає як скептик на підґрунті античного скептицизму, який заперечував достовірне знання, в той час як Гуссерль утверджував ідею наукової аподиктичності. Отже, філософська позиція Гуссерля вирізняється раціоналістичним оптимізмом щодо перспектив наукового пізнання. Метод феноменологічної редукції, запропонований філософом, саме й має на меті досягнення достовірного, істинного знання. З цієї причини феноменологічну редукцію часто порівнюють із методом універсального сумніву Рене Декарта. Гуссерль розглядає декартівський принцип сумніву не як прояв скептицизму, а як методологічний інструмент, що сприяє послідовному усуненню хибних переконань і веде до встановлення очевидної істини. Таким чином, універсальний сумнів у його феноменологічному трактуванні виступає протилежністю античного скептицизму. Вплив Р.Декарта на становлення феноменології Гуссерля є беззаперечним, однак, він не знайшов достатнього відображення в цьому дослідженні.

4. Помітною характеристикою дисертаційної роботи є залучення значного корпусу англomовних і німецькомовних робіт. Водночас з 272 джерел лише 11 є такими, в яких розглядалася досліджувана проблематика за останні 5 років. Наприклад, за цей період в англomовному сегменті досліджень проблематики дисертації з'явилися монографії «Husserl's Phenomenology.

From Pure Logic to Embodiment» Джеймса Річарда Менша (2023 р.), «Husserl's Phenomenology» Дена Захаві (2022 р.), та інших. Також авторка оминула увагою класичне дослідження філософського спадку Едмунда Гуссерля «The Cambridge companion to Husserl», над яким працювали провідні англomовні дослідники його творчості, що було видане за редакції Беррі Сміта та Девіда Вудроффа Сміта в 1995 році.

Результати відкритого голосування:

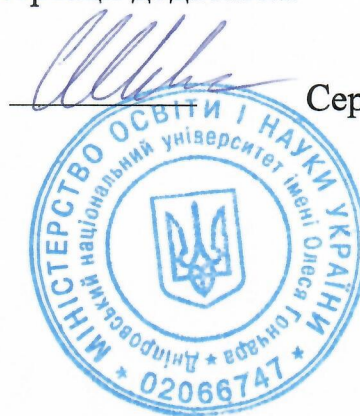
«За» 5 членів ради,

«Проти» 0 членів ради.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує Аліні ГРИЦЕНКО ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

Сергій ШЕВЦОВ